

NÅGRA AVSLUTANDE ORD

Sammanfattningsvis är Sofia Littmarcks avhandling både viktig och intressant, mina frågor till trots. Hon rör sig elegant mellan material och begrepp, och vecklar ut ett mycket rikt och komplext material på ett nyanserat och begripligt sätt. Valet av ämne och forskningsproblem är uppenbart relevanta, och studien bidrar till viktiga och nya kunskaper i ett väl etablerat forskningsfält. Studien är därmed en vidareutveckling och fördjupning av den omfattande forskningen om svensk socialpolitik och familjepolitik. Det är dessutom en noggrann och systematisk genomgång av ett omfattande empiriskt material, som analyseras på ett uppfinningsrikt och ofta finurligt sätt. Resultaten presenteras på ett utmärkt sätt, och de frågor som ställs inledningsvis följer genomgående avhandlingens olika kapitel samtidigt som de empiriska kapitlen är begreppsligt informerade.

Sofia Littmarcks avhandling fyller alltså utan tvekan ett gap i den svenska debatten om den familjepolitiska utvecklingen, och är också ett betydelsefullt inlägg i diskussionen om hur vi ska förstå och förklara olika ståndpunkter i debatten om det ”goda föräldraskapet”.

REFERENSER

- Berggren, H. & Trägårdh, L. 2015. *Är svensken människa? Gemenskap och beroende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Crepaldi, C., Pasquinelli, S., Castegnaro, C., Naaf, S. 2011. *Parenting support in Europe: a comparative study of policies and practices*. Draft final report. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1270en.pdf
- Brun-Gullbrandsen, S., Dahlström, E., Dahlström, G., Holter, H. Thyberg, S. & Tiller, P-O, 1962. *Kvinnors liv och arbete: Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Prisma.
- Daly, M. 2015. 'Parenting Support as Policy Field. An Analytical Framework', *Social Policy and Society*, 14 (4): 597–608.
- Ellingsæter, A-L, 2012. 'Nordic Politicization of Parenthood: Unfolding Hybridization?', i Richter, M. & Andresen, S. (red.), *Politicization of Parenthood. Shifting Private and Public Responsibilities in Education and Childrearing*. Stuttgart: Springer, s. 13–26.
- Gilles, V. 2012. 'Family Policy and the Politics of Parenting. From Function to Competence', i Richter, M. & Andresen, S. (red.), *Politicization of Parenthood. Shifting Private and Public Responsibilities in Education and Childrearing*. Stuttgart: Springer, s. 13–26.
- Moberg, E, 1961. *Kvinnans villkorliga frivgivning, i Unga Liberaler. Nio inlägg i idédebatten*. Stockholm: Bonnier.
- Molinuevo, D, 2013. *Parenting support in Europe*. Dublin: Eurofound. http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1270.htm?utm_source=facebook&utm_medium=facebook&utm_campaign=parentingsupport20130305
- Åsa Lundqvist är professor vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: asa.lundqvist@soc.lu.se

Sverker Gustavsson, Claes-Mikael Jonsson & Ingemar Lundberg, 2018. *Vad krävs för att rädda demokratin?* Stockholm: Premiss förlag.

Anmälan av Mikael Spång

I *Vad krävs för att rädda demokratin?* diagnostiserar Sverker Gustavsson, Claes-Mikael Jonsson och Ingemar Lundberg samtida hot mot demokratin, närmare bestämt sådant de kommer till uttryck i populism och nyliberal teknokrati (auktoritär liberalism). Bokens bärande tema är att dessa hot eller utmaningar hänger samman i den meningen att en av anledningarna till populismens framväxt under de senaste årtiondena är nyliberalismens genomslag, dess djupverkan som Gustavsson uttrycker det. Omvänt leder populismens konsekvenser, såsom polarisering och försvandet av kompromisser, till

att teknokratiska lösningar frikopplade från medborgerligt inflytande blir tilltalande för beslutsfattare. Att populism och nyliberal teknokrati förstärker varandra gör utmaningarna mot demokratin svårbemästrade.

När författarna diskuterar dessa utmaningar gör de det på två skilda men också sammanhängande sätt. I en mening är både populism och nyliberal teknokrati utmaningar av det demokratiska styrelseskicket. Från populisternas sida består detta i att enbart vissa delar av det moderna demokratiidealet betonas medan andra skjuts åt sidan eller bekämpas. Som författarna noterar handlar demokrati inte enbart om allmän rösträtt och majoritetsstyre utan också om rättsstat, yttrande- och föreningsfrihet liksom principen om legitim opposition. För populisterna räknas de två första men inte de andra elementen. Utmaningen från nyliberal teknokrati handlar bland annat om att beslut med bäring på ekonomiska förhållanden frikopplas från medborgerligt inflytande och istället läggs i händerna på experter. Författarna menar vidare att både populism och nyliberal teknokrati utmanar demokratisk reformism, viljan och förmågan att socialt bädda in marknader. Den fredsformel som under efterkrigstiden kom till uttryck i politisk demokrati, välfärdsstat, organisering av arbetsmarknad genom parternas självreglering har utmanats och i flera avseenden nedmonterats. Det gör frågan om det finns möjligheter att hitta en ny fredsformel aktuell. Författarna menar att utmaningarna mot det demokratiska styrelseskicket och mot den demokratiska reformismen är två sidor av samma mynt. Det synsättet gör att Karl Polanyi och samtida samhällsvetare som arbetar i denna tradition, exempelvis Wolfgang Streeck, spelar en viktig roll i författarnas analys och argumentation.

Boken omfattar en gemensamt skriven inledning och avslutning samt tre längre kapitel där Ingemar Lindberg behandlar nyliberalismens idémässiga bakgrund och dess genomslag under de senaste årtiondena, Claes-Mikael Jonsson diskuterar

kollektivavtalsmodellen (självreglering) på arbetsmarknaden och dess politiska roll och Sverker Gustavsson analyserar förhållandet mellan populism och demokrati. När jag här genomgående använder termen nyliberal teknokrati är det för att författarna också använder detta uttryck men det ska samtidigt noteras att de även använder andra termer, till exempel auktoritär liberalism. Av relevans för denna diskussion är den skillnad mellan politisk och ekonomisk liberalism som författarna gör. Medan politisk liberalism och demokrati ses som oupplösligt sammanfogade är den ekonomiska liberalismen mer problematisk, bland annat för att den innebär marknadens primat.

Lindberg tar sig an nyliberalismens historia och dess politiska roll. På ett förtjänstfullt sätt uppmärksammar han betydelsen av ordoliberalismen, som ofta hamnat i skymundan i svensk offentlig debatt i jämförelse med nyliberalismen i Hayeks eller Friedmans tappning. Lindberg diskuterar ordoliberalismens betydelse under efterkrigstiden, från Västtysklands bildande till eurozonen och skuld kriserna efter 2008. Han uppmärksammar också utvecklingen i Sverige och påpekar att landet knappast hållit en medelväg under de senaste fyrtio åren utan istället fullbordat "en sällan skådad snabbkryssning från västvärldens mest långtgående vänsterposition till en i viktiga avseenden osedvanligt nyliberal ideologisk hållning" (s 63). Lindberg menar att denna svängning inte i första hand låter sig förstås mot bakgrund av den anglosaxiska nyliberalismen utan snarare utifrån ordoliberalismen. Att läsa ordoliberalerna ger aha-upplevelser menar Lindberg och gör det lättare att förstå "hur en samhällsaskådning byggd på privatisering, konkurrens och materiell egennytta kunnat få genklang långt in i svensk socialdemokrati" (s 76).

Jonsson beskriver i sitt kapitel kollektivavtalsmodellens framväxt och utveckling med särskild fokus på Sverige men också med utblickar mot andra länder. Jonsson uppmärksammar problem med parternas

självreglering av arbetsmarknaden men lägger framförallt vikt vid dess fördelar, både av mer pragmatiskt men också av mer principiellt slag. I anslutning till bland andra Otto-Kahn Freund, en centralgestalt i arbetsrätten som flydde från Tyskland 1933 och så småningom blev professor i juridik i Storbritannien, argumenterar Jonsson för självregleringens demokratiska funktion, närmare bestämt vad den innebär som praktiserande av föreningsfrihet. Jonsson betonar fackföreningarnas roll för att politiskt bearbeta människors erfarenheter och förankra dem i en "reformistisk demokratisk anda" (s 88). För populisterna "är fackföreningar konkurrenser om att företråda det 'sanna' folket" menar Jonsson (s 90). För teknokrater är fackföreningarna inte ett problem så länge de ekonomiska utfallen av självregleringen anses vara rätt men blir problematiska om så uppfattas att inte vara fallet. Förutom att vara en form av praktiserande av politisk frihet – som författarna lägger vikt vid mer allmänt – så möjliggör självreglering av arbetsmarknaden både uttryck för intressen och förhandling kring dessa där parterna får ta ansvar för det som gemensamt uppnås. Jonsson noterar att självreglering baseras på "en kollektiv insikt om att förekomsten av intressemotsättningar måste accepteras" och ger procedurer för att hantera dessa motsättningar (s 109). Att detta dessutom sker i en institution, arbetsmarknaden, som är central för människors liv, gör att självreglering har viktiga demokratiska funktioner att fylla. Jonsson har en viktig poäng i det. I demokratiteoretiska diskussioner spelar arbetsmarknadsreglering ofta en mindre roll, särskilt om man jämför med den mer allmänna diskussionen om betydelsen av civilsamhälle.

Gustavsson diskuterar i sitt kapitel olika sätt att förstå det som utmärker populism. Hans förslag är förstå populism utifrån mellankrigstidens diskussion om liberalism, demokrati och pluralism. Mer specifikt ses Carl Schmitts anti-pluralistiska uppfattning om "samstämmighet mellan folkvilja och

maktutövning" (s 165) som ett uttryck för en populistisk doktrin. Gustavsson fortsätter: "Konkret handlar det om att populisterna anser sitt parti ensam företråda folkviljan och att vederbörande principiellt avfärdar hänsynstagande till vad partier, tidningar, domstolar och organiserade intressen har att säga" (s 166). Populism förstås således som icke-pluralism och Gustavsson argumenterar övertygande för fördelarna med att avgränsa begreppet på det sättet. Vid sidan av Schmitt tar Gustavsson också sin utgångspunkt i Robert Dahl och hans sätt att varna för demokratiens sårbarheter, sårbarheter som inte är tillfälliga utan är inbyggda i demokratin. Gustavsson uppmärksammar tre sådana problem. Det första rör avgränsningen av folket, ett av demokratiteoriens verkliga dilemma där det som bekant finns en omfattande statsvetenskaplig och politisk teoretisk debatt. Gustavsson menar att denna sårbarhet används av populisterna för att argumentera att enbart vissa egentligen eller ursprungligen tillhör folket. Även om problemet med folkets avgränsning inte låter sig lösas menar Gustavsson att tillhörighet enbart låter sig motiveras rättsligt, ett synsätt som han förknippar med det som i Tyskland brukar kallas för författningspatriotism. Det andra problemet handlar om vilka som styr och här diskuterar Gustavsson experters makt i förhållande till politiker och väljare i termer av det blandade statsskicket. Gustavsson slår ett slag för att se diskussioner om det blandade statsskicket och maktindelning inte enbart i termer av delningen av statsmakten utan som en fråga om förhållandet mellan politiskt valda representanter och experter. Det tredje problemet rör förhållandet mellan politisk och socio-ekonomisk jämlikhet. Gustavsson noterar att om man inte har ett bra svar på frågan hur det kan "komma sig att allmän och lika rösträtt inte leder till en jämnare fördelning av inkomster, kapital, sysselsättning och levnadsstandard" öppnas dörren för "populistisk agitation i den stora stilen" (s 173). Gustavsson tar i detta avseende fasta på att nyliberalismen

haft som konsekvens en bristande tilltro till förmågan och möjligheterna att påverka socio-ekonomiska förhållanden.

I slutkapitlet funderar de tre författarna gemensamt på hur man kan och bör förhålla sig till de två utmaningarna, populism och nyliberal teknokrati. En viktig del består naturligtvis i att diagnostisera situationen vi befinner oss i och hur det kommer sig att vi hamnat där vi är. Mot bakgrund av det dialektiska förhållandet mellan nyliberalism och populism ställer sig författarna frågan om vad demokratisk reformism betyder och hur den är möjlig. En första slutsats som författarna propagerar för är att kapitalismen måste bäd-
 das in, ekonomin är inte en "avskild sfär som ligger utanför demokratin" (s 209). Den mer specifika innebörden av denna inbäddning ligger i det som i bred mening utgjort en socialdemokratisk tradition, vilket märks i den roll som författarna lägger vid fackföreningar och självreglering. I bokens andra slutsats betonas att kollektivavtalssystemen stärker även den politiska demokratin. Det i sin tur hänger samman med en tredje slutsats, att vi behöver skilja mellan politisk och ekonomisk liberalism. Den förra är oundgänglig för demokratin, medan den ekonomiska liberalismen är ett större problem då den tenderar att ge marknader företräde framför demokratiska organ och marknadsutfall företräde framför social inbäddning av kapitalismen. I bokens fjärde och femte slutsats uppehåller sig författarna vid behovet av att kombinera både horisontella och vertikala perspektiv i den sociala inbäddningen av kapitalismen. Horisontellt rör det sig om att förstärka den nationellt organiserade demokratin, då denna nivå är den där "demokratin kan utgöra en tillräckligt stark motkraft" (s 219). Centralt för denna styrka är emellertid också att det sker "en ny transnationell reglering av kapitalet" (222).

Flera av idéerna känns igen från andra intellektuella och det är naturligtvis lätt att säga att författarna blir svaret skyldiga när det rör den springande punkten hur fredsformeln

ska åstadkommas. Samtidigt är det en alltför lättköpt poäng. Författarna betonar att det handlar om "ett stegvis analys- och reformarbete" (s 221). I en tid när det presenteras många enkla lösningar och mot bakgrund av att en rad av de förändringar som omgestaltat svensk politik under de senaste årtiondena inte föregåtts av någon mer omfattande analys, ligger det mycket i denna ambition. Dessutom var det ju knappast en på förhand utstakad plan som vägledde de trevande försöken att bemästra ekonomiska och politiska kriser under mellankrigstiden när den tidigare fredsformeln utformades.

I allt väsentligt delar jag författarnas uppfattning att den samtida populismen hänger samman med den nyliberala teknokratis djupverkan och att populismen i sin tur gör teknokratiska lösningar tilltalande för politiska beslutsfattare. Deras analys bidrar till en förståelse av denna dialektik som förhoppningsvis kommer att spela roll i svensk offentlig debatt. Samtidigt är det väsentligt att försöka analysera vilken roll respektive element, nyliberalism och teknokrati, spelar. Teknokratiska perspektiv är ju inte begränsade till sin nyliberala variant utan har överhuvudtaget spelat en viktig roll under 1900-talet. Det gäller även fredsformeln mellan kapitalism och demokrati. Lindberg uppmärksammar detta när han påpekar att oförmågan att formulera en omprövning av välfärdsstaten under 1980- och 1990-talen spelade roll för nyliberalismens framgång i Sverige. Jansson uppmärksammar det som problem att hantera av fackföreningar och Gustavsson diskuterar det som ett dilemma rörande expertstyrets roll. Samtidigt skulle möjligen dessa analyser kunna fördjupas. I vilken grad har populismens framväxt att göra med uppluckringen av kapitalismens sociala inbäddning och hur mycket hänger den samman med teknokratiska perspektiv med sin inbyggda distans mellan experter och "vanligt" folk? Det gäller också för formuleringen av en ny fredsformel. Den horisontella och vertikala inbäddningen av kapitalismen

kräver sitt mått av expertstyre. Författarna är naturligtvis medvetna om det men hur kan vi undvika att en ny fredsformel kommer att lida av en teknokratisk slagsida?

Författarna menar att vi inte bör tala om höger- och vänsterpopulism då detta ofta har ett "polemiskt syfte" och inte fruktbart för att förstå populismen: "Att låta populism vara en ytterlighetsposition med avseende på inställning till kapitalismen är enligt vår mening inte bara ofruktbart utan också ägnat att spela populismen i händerna" (s 17). Författarna har onekligen en poäng i detta och Gustavsson gör oss alla en tjänst genom att peka på en kärna till populism. Samtidigt är dagens populism i mångt och mycket del av en längre reaktionär tradition, något som författarna också påpekar vid flera tillfällen. I slutkapitlet skriver de bland annat att "vår tids populism kan förstås som en reaktionär motrörelse mot den rotlöshet, vrede och vanmakt som ett obalanserat marknadssystem leder till" (s 204). Till det bör också läggas att det är en motrörelse mot det som uppfattas som ett djupgående brott med traditionen. Den reaktionära traditionen har sina rötter i reaktionen mot den franska revolutionen och skiljer sig från den "vanliga" konservatismen i att det för reaktionärerna inte längre finns någon institutionell förankring av traditionen att bygga vidare på. Traditionen är bruten på djupet, brottet med den gamla regimen är så omfattande att traditionens återupprättande kräver en kontraposition. Först måste revolutionen förstöras i grunden för att det sedan ska finnas möjlighet att upprätta den tradition som gått förlorad. Det reaktionära tänkandet har betydelse

för fascismens och nazismens framväxt – den konservativa revolutionen – liksom för dagens populism. För flera av dagens populistiska partier och rörelser spelar tanken om en avgörande strid mot de senaste femtio årens radikala förändringar av nationell kultur, genusförhållanden och sexualitet en viktig roll. Författarna uppmärksammar denna tradition men verkar också något skeptiska till de som ser dagens populism som en "reky" mot de senaste halvseklens värderingsändringar (s 206). Anledningen är att nyliberalismens betydelse inte beaktas i denna analys. Även om jag håller med om det så förtar det inte att reaktionen mot värderingsändringar också spelar en roll för populismens framväxt. Det hade varit intressant om dessa dimensioner hade diskuterats i högre grad än vad som nu är fallet.

Sammantaget har författarna gjort offentlig debatt en stor tjänst genom sitt bidrag. De bidrar till en fördjupad förståelse av dialektiken mellan nyliberal teknokrati och populism, vilket ger en bättre bild av förändringarna under de senaste decennierna än vad som vanligtvis åstadkoms när populism diskuteras. De uppmärksammar också dimensioner i detta sammanhang som inte är särskilt framträdande i svensk debatt, till exempel ordoliberalismens betydelse. De bidrar dessutom med klarhet i den begreppsliga bestämningen av populism. Det breda historiska perspektivet ger också en bättre förståelse av de hot mot demokratin som vi idag står inför.

Mikael Spång är verksam vid Malmö universitet.
E-post: mikael.spang@mau.se

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org